

ЗАУШСЬКА ШЛЯХТА В КІНЦІ XV–XX ст. РІД МИТКОВИЧІВ-МЕЛЕНЕВСЬКИХ

Метою даної статті є розгляд впливу історичних подій, що відбувалися на Київщині в XVI–XVIII ст., на долю як цілого роду, так і окремої людини; а також систематизація отриманої з різних джерел інформації про рід Митковичів-Меленевських. Хоча просопографічні та генеалогічні дослідження в Україні останнім часом стали популярними серед дослідників історії, проте, відзначимо, що і до цього часу існує певна методологічна потреба у розробках праць даного характеру. Сподіваємось, обраний нами напрямок фіксації матеріалів стане в пригоді й серед інших дослідників.

Представники заушської шляхти неодноразово згадувалися на сторінках вітчизняних досліджень. Історія даного питання розглядалась в працях д.і.н. Н. Яковенко, д.і.н. Л. Тимошенка та д.ф.н. В. Мойсієнка та багатьох інших. Проводились дослідження матеріалів з історії Київщини, Овручини та Заушшя та документів родів Митковичів-Меленевських і Лучичів з державних історичних архівів Києва та Житомира.

У поліському краї обабіч річки Уші (права притока Прип'яті) у XV–XVII ст. існувала Заушська волость, в яку входила низка сіл, розташованих недалеко від Іскоростеня та Овруча. Якщо дивитись з Овруча, то на правому березі Уші (за Ушшю) жили зем'яни-заушани, що належали до Київського замку, а на лівому — ті, що підкорялись Овруцькому замку. Восени 1503 р. татари Менглі-Гірея повторили напад на київське Полісся. Військо під проводом старости Овруцького замку Григорія Глинського чинило їм опір, та на річці Уші зазнало поразки; сам Глинський загинув. У 1505 р. татари з'явилися знову¹. Великий князь Олександр вислав проти них військо під проводом Михайла Глинського, і під Клецьком ворог був знищений. Два тижні по тому Олександр помер. Незважаючи на всі

¹ Брагу у Вруцькій корчмі у 1507 р. не варили через татарський набіг, тому орендарям дозволили сплатити орендну плату пізніше. 4.10.1507 р. Жигимонт I віддав наміснику овруцькому пану Сенку Романовичу «на держанье корчму Вруцкое на одинь годь для пособия кь своему содержанию съ условием содержать двухъ пушкарей, давать порохъ и отправлять пушки» (Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов (далі — АЮЗР). — Ч. 3, т. 6. — К., 1914. — С. 119).

зусилля, Михайлу Глинському не вдалося здобути прихильність Жигимонта, брата Олександра, який став наступним великим князем литовським. Після конфлікту з литовськими панами Михайло Глинський у 1507 р. підняв в українсько-білоруських землях повстання проти польсько-литовської влади. Гаслом повстання слугували інтереси православної віри. Родичі підтримували Глинського. Його брат *Іван Глинський* на той час був київським воєводою. При його дворі служив Івашко Немирич, який через свого батька повідомив Жигимонта I про полк Дашкевича, що йшов з Москви на підмогу повсталим². Після придушення повстання Івашко Немирич отримав від Жигимонта I ряд поселень. Влітку 1514 р. київський воєвода Андрій Якубович Немирич надав Івану Немиричу ще «две землицы в Заушской волости на имя Тупачоловскую и Юрьевскую»³.

За традицією заможних бояр обдаровувати церкви, Івашко Немирич 17.11.1514 р. подарував Київському Пустинному монастирю Св. Миколи «человека своего, выслуженого на господари моемъ, на ймя *Олексея* и зъ братею его, Узившьской волости, зъ Меленевиць, где посполито живеть, зъ его землею бортною, и зъ нивами, и сеножатми и со всимъ на все, какъ ся тая очизна у себе маеть, ничего на томъ себе не оставляючи, на монастырь Пустынский по душе своей, и листы на того человека» дав. При цьому був свідком пан Федір Єлець, який у Заушші мав с. Головки. Родина селянина Олексія мала поставляти ченцям до Києва щорічно *три* кадї прісного меду. Іван Немирич 7.11.1529 р. подарував ченцям Пустинного монастиря одну зі своїх зауських земель, зробивши у дарчій новий «*zapis na ziemie Tupaczolowska*»⁴. Але Тупачоловська земля на той час вже мала хазяїв, «отчичів» цієї землі Митковичів-Меленевиць, то «же панъ Немиричь тое земли за пустовъщину упросити не могъ»⁵. Прізвище «Миткович» зустрічаємо у Литовських метриках XV–XVI ст. Так, 16.02.1496 р. «Сам Олександр» розглядав скаргу овруцького зем'янина Гридка Матейковича на овруцького зем'янина Костюшка Митковича⁶. У 1512 році «во Вручомъ» той же «старожил овруцький» Костюшко

² Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 4. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 238, 486.

³ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага (далі — Метрыка ВКЛ): Кніга запісау 44 (1559–1566) / Падрыхт. А.І. Груша. — Мінск, 2001. — С. 36–375.

⁴ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДАУК), опис фонду 220: додаток, запис 614.

⁵ Метрыка ВКЛ: Кніга запісау 44 (1559–1566) / Падрыхт. А.І. Груша. — Мінск, 2001. — С. 36, 37.

⁶ Русская историческая библиотека, издаваемая Археологическою комиссиєю (далі — РИБ). Т. 27. — Санкт Петербург (далі — СПб), 1910. — С. 646–647.

Миткович⁷ виступав свідком, який «еще больше помнитъ»⁸. Можливо, його нащадок — Андрій Миткович, есачник Чорнобильського замку⁹. У білоруських «Литовських метриках» згадується с. Митковичі над Двиною, яке 30.05.1499 р. купив для себе і своєї матері великокняжий «коморник» Андрій Лучин, син полоцького владика Луки. Лука у 1502 р. був владикою Полоцьким та Вітебським¹⁰.

Село Меленевичі, сучасні Мелені Коростенського району на Житомирщині, знаходилося на правому березі Уші, а на іншому березі — села Васьковичі та Гошово. Власники цих сіл належали до зауської околичної шляхти. Це були найстаріші дворянські роди північної України. Шляхтичі Заушшя отримали свої дипломи на дворянство від великих князів литовських у XV–XVI ст., ще до Люблінської політичної унії¹¹. Великий князь Олександр 24.04.1494 р. видав зем'янам Сидору Юхновичу Васьковичу та Івану Гапоновичу Ущачу¹² привілей, яким підтверджував розподіл між ними земель у Заушші — дідичних та вислужених їх предками ще у Вітольда. Васьковичам належали дідичне с. Васьковичі (Васьковці) та вислужене с. Гошово з селищем Базарівкою із острівцем; а Ущачам — дідичне с. Ущачовичі та вислужене с. Білове. 6.07.1518 р. Жигимонт I підтвердив Конону¹³ Хіневичу-Васьковичу та Василю Ущачу привілейі

⁷ Матей мав синів: Андрія та Митка. Син Андрія — Гридко; син Митка — Костюшко Миткович.

⁸ РИБ. Т. 20. — СПб, 1903. — С. 1190–1192.

⁹ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов (далі — АЮЗР). К., 1888. Ч. 7, т. 1. — С. 588.

¹⁰ РИБ. Т. 27. — СПб., 1910. — С. 221–228.

¹¹ Историко-статистическое описание церквей и приходо́въ Вольнской Епархіи / Составил преподаватель Вольнской духовной Семинаріи Н.И. Теодоровичъ. — Почаевъ, 1888. — С. 302.

¹² Вірогідно, Сидор Юхнович та Іван Ущач були родом з сучасної Білорусі. У 1460-х роках за Вітовта полоцький міщанин Федір Суцов купив у свого брата Сидора село на Ухвищі. Село знаходилося десь біля с. Митковичі. Потомки Сидора — Конон та його сини. «Конон» було поширеним ім'ям серед потомків другого сина Конона з гілки Сидоричів. «Міцно сиділа» на Ущачах інша гілка міщан Сидоричів (Ущачів). Див.: Полоцкие грамоты XIII — начала XVI вв. Вып. II // Составитель А. Хорошкевич. Отв. Редактор А. Зимин. — Москва, 1978. — С. 170; Там же — Вып. IV. — Москва, 1988. — С. 169–171).

¹³ У 1500 р. овруцькі міщанини Конон та Ждан орендували за 50 коп грошей овруцьку корчму (Акты ЮЗР. Том 1 (6) (1494–1506); Шестая книга записей литовской метрики. — СПб., 2012. — С. 275) — від 20.01.1533 р. вітебський боярин Петро Головнинич скаржився на Конона Лучича, куничника бувшого вітебського намісника Лукаша. Конон колись доручив Головниничу свого брата Бориса Васкевича разом з землею, а той, завдавши Головниничу великої шкоди, від нього «за рубеж утек и три семьи вывел» (Литовская метрика: Книга 228. Книга судных дел 9 (1533–1540). — Москва, 2008. — С. 58–59).

великих князів литовських — Олелька, Вітовта, Казимира, Олександра та акт київського воєводи Андрія Немирича, «с обов'язанню служити ко-нем военную господарскую земскую службу наравне с другими землянами и с освобождением их от всяких других повинностей»¹⁴.

Оборона держави та військова служба були вже міцно прив'язані до землі. Певній одиниці землеволодіння відповідала певна одиниця обов'язкової воєнної служби, тобто від такої-то кількості земельних одиниць йшло стільки-то вояків зі зброєю. Згідно Литовських метрик кінця XV–XVI ст., землю заставляли, обмінювали, продавали, купляли, тому у земель досить часто змінювались власники. Остаточне рішення, кому має належати земля, приймав особисто великий князь. У с. Меленевичі в Заушші жила родина Бориса Меленевича; у Васьковцях — (Васян) Мелен (Меленів син?) Миткович з синами. Так, у 1545 р. у с. Васьковці записані: «Мелен Миткович, Кузьма, Яків, Устин та Богдан Митковичі, димів 5, служба; Яків та Максим Хіневичі, димів 2, служба; Василь Ущап, дим 1, служба». Повинностями обкладали не особу підданого, а землю, якою той володів, що так і називалася «служба». Площа землі-служби як податкової одиниці, тобто одна служба, становила близько 200 га¹⁵. Зем'яни «с кождых осми служб» ставили «пахолка на добром кони, во зброи», а якщо не мали 8 служб, мусили їхати особисто, на коні і в повному спорядженні¹⁶. Землі у Васьковцях належали трьом родам: Митковичам-Васьковичам, Хіневичам-Васьковичам та Ущапам. Разом з Васяном Меленом Митковичем на території в 200 га жили родини ще чотирьох Митковичів; на службу від їх п'яти димів йшла одна людина. «Опис Овруцького замку 1545 р.»¹⁷ складався під наглядом овруцького старости, який не полишав наміру підпорядкувати місцевих зем'ян овруцькому замку. Тому власників с. Васковці записали не до стану зем'ян, а до слуг ординських, які «сами на влости живут, тую ж службу з тягль тянут, што и тые слуги ордынские, которые при месте живут»; вони «повинни при послахъ и гонцахъ господарскихъ ездити до орды, а живутъ у месте, а земли отчизные, данные, а входы своя на то особливе мають и при старосте предся на службу конно и збройно ехати винны, а подводою и стацье дают»¹⁸. Овруцькі зем'яни поскаржились Жигимонту I на свавілля старости. Той, розглянувши скаргу Миколи Хіневича-Васьковича, Василя Ущапа та ін.,

¹⁴ АЮЗР. — Ч. 4, т. 1. — К. — С. 11, 16.

¹⁵ Яковенко Н. Україна аристократична // На переломі. Історія України в прозових творах та документах. — К.: Україна, 1994. — С. 305.

¹⁶ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — К.: Часопис «Критика», 2008. — С. 255.

¹⁷ АЮЗР. — Ч. 4, т. 1. — К., 1867. — С. 44.

¹⁸ Там само. — С. 41, 44.

26.07.1546 р. наказав овруцькому старості Кмітичу «не принуждать истцов к боярской земской службе, считая их землянами, и уплатить им 20 руб. штрафа, что он самопроизвольно сажал их в тюрьму и причинил им потерю документов»¹⁹. Серед скаржників не було Васяна Мелена Митковича, власника ще й Тупачоловської землі та с. Меленевичі, які відносились до київського, а не овруцького замку.

Розглянемо отримання землі на прикладі братів Лучичів. Влітку 1541 р. до Жигимонта I надійшла скарга від зем'янки київського повіту Полонії Василевої Андріївни про те, що *Гришка Лучич Попович* після смерті її чоловіка забрав і довгий час утримує Обиховську землю в Заушській волості, яку отримав її покійний чоловік. Землю їй та дітям повернули²⁰. Тоді Гришко Лучич з братами звернулись до короля з проханням надати їм Скочковську землю. 24.09.1541 р. Жигимонт I видав грамоту: «Били намъ чоломъ бояре Овруцькие на йме: Гришъко, а Иванъ, Семень, Степанъ, Кирикъ Лучичи и поведали передъ нами, ижъ ихъ пять братовъ, а не мають се на чомъ поживити и съ чого службы нашею послужити, служъбу земскую намъ служитъ и просили нас, абыхъмо ласку нашу имъ вчинили, и дали имъ землю пустовъскую въ повете Киевскомъ, узавши на ймя Скочъковъскую, у Выгове, которую передъ тымъ служебникъ пана Воеводы Киевского, Станиславъ Подолянинъ держаль, а теперъ она въ пусе естъ». Землі біля Вигова здавна держали Петровичі-, Давидовичі-²¹, Олешковичі-Виговські. Жигимонт Август 9.07.1546 р. підтвердив братам Лучичам «лист-данину» Жигимонта I на землю Скочковську у «Вигові-Заушші»²². Але Федько Петрович та Фалко Давидович Виговські «подали і пописали» на себе пашні, сіножаті та острови Лучичів, а Максим Олешкович захопив частину Скочковської землі і тримав там свій «дворик». 12.08.155...р. конфлікт залагодили, за-свідчивши «уступку ниви». При цьому були свідки, «ихъ милости земляне

¹⁹ Там само. — С. 36.

²⁰ Метрыка ВКЛ: Кніга запісау 28 (1522–1552) // Падрыхт. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. — Мінск: 2001. — С. 119.

²¹ Федьковичі (Петровичі)- та Давидовичі-Виговські за воеводства Андрія Немирича (з 1514 по 1540 рр.) згадуються як «слуги панцирні». У Вигові перші тримали Петровську землю, а другі — хутір Давидково. «Хведьковичі та Давидовичі» лише у 1560 р. отримали королівський лист Жигимонта Августа, яким «із служби панцерної їх визволили» і перевели на «службу земську шляхецьку» (АЮЗР. — Ч. 7, т. 1. — К., 1886. — С. 100–102).

²² Метрыка ВКЛ: Кніга запісау 30 (1522–1552) / Падрыхт. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. — Мінск, 2001. — С. 200.

господарские: Хома Ланевичъ Искоростиньскій, Давыдъ, Федко Выговъцы, а Василь Миткевичъ Меленевиць»²³.

У Заушші майже всі села являли собою пустки і мали загальну назву — *Заушане*²⁴. Пізніше ці *селища* вже належали панам і боярам, хоча нерідко були села, «де, мабуть, сидить одна людина». Та власники сіл не були селянами, що володіли маленькими наділами. Їх господарі мали значні ділянки землі, які згодом могли обернутися цілим маєтком, що жалували королі зем'янину²⁵. Тому, володіючи пустими селами, зем'яни мали великі вигоди і чітко знали, що «там наше, а там брата нашого». Так, 10.05.1553 р. овруцький староста Халецький розглядав справу між господарським зем'янином Онуфрієм Івановичем з одного боку і господарськими слугами: Яковом, Кузьмою, Устином і **молотим** (Богданом) Митковичами; Василем Ущапом; Яковом і Максимом Хіневичами з другого боку, за острів Чигирівський²⁶. Тупачоловська земля та с. Меленевиці належали Борису Меленевичу та Васяну Меленову Митковичу²⁷. 16.09.1561 р., захищаючи свою землю від зазіхань ченців, вони встали перед судом київського воєводи князя К. Острозького зі скаргою на ігумена Пустинного монастиря Касіяна і оповідали, що «ченці половицу землі наше властью отъчизное на имя Тупачоловщина и человека на тои земли нашої Гришка Горошка отъ часу немалого къ рукамъ своимъ держать и вживають, а намъ яко отъчичом тое землі поступити не хочуть, к кривде и шкоде нашої немалои, с которое землі мы господару службу земскую служимъ, а тое владности своєї не маємъ». В свою чергу ченці подали князю два документи. У першому — воєвода київської землі пан Андрій Якубович Немирич дав «нині небіжчику Івану Немиричу» дві землі у Заушші — Тупачоловську та Юрковську. Другий

²³ АЮЗР. — 1868. Ч. 3, т. 1. — С. 316, 324. Василь Миткевичъ Меленевиць, це — (Васян) Мелен Миткович з Васьковців. Його сини: старший — Василь Меленевиць Тупачоловський, молодший — Богдан Васянович.

²⁴ Там само. — Ч. 7, т. 1. — С. 120.

²⁵ Там само. — Ч. 2, т. 2. — С. 4.

²⁶ Львівська національна наукова бібліотека України. Відділ рукопису. Ф. 5, оп. 1, спр. 7404, арк. 57. (Документ віднайшов О. Ковальчук).

²⁷ Заушани: Сидір Юхнович Васькович та Василь Ущап (за Вітовта тримали сс. Васьковці та Ущапівичі), міщанин Конон у 1500 р.; Конон-Хіневич Васькович; Гришка Лучич Попович; Борис Меленевиць, Василь Мелен(ів) Миткович; його онуки: Тишко, Кіндрат та Іван Меленевиць-Васьковські з Васьковців

Половчане: міщанин Сидір (за Вітовта продав село на Ухвищі); його нащадок Конон Сидорович; Сидоровичі з Ущачів (Ущапів?); син владики Луки, Андрій Лучич, власник с. Митковичі у 1499 р.; куничник Конон Лучич; його брат Борис Васькович, який вивіз три родини за кордон. Імена заушшан перегукуються з іменами половчан, що на нашу думку не є простим збігом.

документ — дарча, за якою «тую землю і того чоловіка вже кількадесять років монастир держить», а про Меленевичів ченці ніколи не чули. Меленевичі у відповідь показали лист короля Жигимонта I Старого за 1541 рік до справці київського воєводства Андрія Кошерського²⁸ і оповідали: «Же пань Немиричъ тое земли тобе за пустовъщину упросити не могъ, бо ми отъчичи тое земли *по отъцохъ своих зостали были*». Ченці «добровільно самі між собою обговорили» і мовили, що бачать, що Борис Меленевич та Василь Миткович «бояри господарські з братією своєю до тієї землі близькі як отчичі», тому вони землю Тупачоловську разом з тим чоловіком Гришком Горошком їм самим, і дітям, і потомкам їх віддають на вічні часи. І тільки тих півтори кадї меду, які спочатку з тієї землі мали, на монастир собі залишають, а Меленевичі мають щорічно відсилати своїми підводами цей мед до монастиря. 17.05.1562 р. Жигимонт Август затвердив «вирок» 1561 р.²⁹. Васян Меленевич тепер щорічно возив ченцям до Києва по півтори кадї меду прісного. Згодом на його прохання овруцький отаман Железко, наглядач від монастиря, дозволив віддавати замість меду 5 коп грошей литовських. Десь у ті ж роки він подарував Києво-Печерській Лаврі свій острів Капунний. Старший син Васяна, Василь, після смерті батька став власником Тупачоловщини та с. Меленевичі.

У Заушші існували невеличкі села, тому що тут не можна було селитися інакше, ніж на острівках гарних ґрунтів поміж болотами та лісовими хащами. Мешканці таких маленьких сіл не могли захиститися самотужки, тому мусили об'єднатися. Спільно жила і зауська шляхта, бо набіги татар продовжували завдавати київській землі багато горя. В кінці 1560-х рр. чотири родини синів покійного Васяна Мелена Митковича господарювали у Васьковцях та Гошово, Лучичі — біля Вигова. А на правому березі Уші четверо київських дружинників, а саме: Василь Миткович Меленевич; Богдан Єскович; Василь Малкович та Іван Юревич Багринович, створили першу своєрідну колонію заушських зем'ян. Богдан Єскович вислужив с. Каленське³⁰, Іван Багринович — с. Багрино-

²⁸ Андрій Михайлович Сангушко-Кошерський, справця київського воєводства у 1540–1541 рр.

²⁹ Метрыка ВКЛ: Кніга запісау 30. — С. 36–37.

³⁰ В Мозирській волості у 1552 р. зем'янин Богдан Єскович «за держання пана Віленського взяв дворище Матфіївське» і тримав власних людей Митка Шуха, Івана та Мартина, «усі прихожі, люди боярські, які «въ мeste живуть на земляхъ местскихъ тяглыхъ, и города не робятъ и тяглы зъ мешаны и подають жадныхъ на замокъ не дають». Богдан Єскович також держав острів Кротини без людей, який він вислужив за пана Кгаштольта, коли «пан Кгаштольт в Черкасах в царевича был, а теперь ни работы, а ни тяглы, ни подвод, а ни стацей нет» (АЮЗР. 1886. Ч. 7, т. 1. — С. 618, 625, 628, 645).

вичі³¹. Спільним місцем проживання друзі обрали с. Ходаки. Ці землі біля Овруцького повіту ховалися глибоко в дрімучих лісах, були безпечніші і менш спустошені. Ходаки належали Василю Малковичу³². За словами Н. Яковенко, бояри-дружинники становили щось на зразок особистої гвардії воеводи. Заушани «в числе 24 коней» під час походу при воеводі ставили шатри. У ходаківців були власні села, але вони, як бояри бідні, своїх людей, щоб обробляти землю, не мали. Вони правильного рільного господарства не вели і виходили на промисел в свої маетки тільки уходом, отримуючи головний дохід не від землеробства, а від бджільництва, скотарства та рибальства. Навіть там, де земля оброблялась, її продукти йшли не на продаж, а для утримання сім'ї та худоби. Подорожники XVI ст. писали, що на Київщині дуже родючі землі. «В старих дубах рої пчіл і щільники, а звіра по лісах і полях — сила. Дикі кози б'ють селяни тисячами. На ріках дуже багато бобрових гнізд. Птаства стільки, що весною набирають хлопці повні човни яець диких качок і гусей, журавлів та лебедів»³³. Тому землі своїх селищ заушські бояри здавали *уходникам* для рибалки, бобрових гонів і пасік в «уходи». Повертаючись з уходницького промислу, уходники розраховувались з власниками земель. Вони платили з риби 6–8-у частину, від бобрів половину, за пасіку 8–12 грошей литовських. Уходники, втім, не завжди запитували дозволу у власника, а так жили на м'ясі, рибі, меді з пасік, та ситили себе, як вдома. Один люблінський купець був уходником «на лесной буде в имении Ивана Багриновского в Заушу». 30.12.1577 р. він скаржився, що на цій буді на нього здійснили збройний напад³⁴.

10.01.1569 р. розпочався Люблінський сейм по приєднанню Великого князівства Литовського до Польського Королівства. 23.05.1569 р. на новому сеймі, вирішувалось приєднання до Королівства Польського українських земель, серед яких була і Київщина. 1.07.1569 р. прийняли Люблінську Унію, згідно якої Корона і Велике князівство Литовське з україн-

³¹ В «Описі Мозирського замку 1552 р.» зазначено с. Багринів в Бчицькій волості.

³² *Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии». — К. Типография Киево-Печерской Лавры, 1864. — С. 149. Ходаки (Ходаків) на р. Бардич, вона була кордоном між ходаківськими та каленськими ґрунтами, в 10-ти верстах на північний схід від Іскоростеня. У 1571 р. в Ходаках було 11 димів заушських бояр. Київський хорунжий Реміян Єлець намагався відсудити у Ходаківських маесток Ходаки, частину якого Єльці десь у 1577 р. купили у Василя Васильовича Ходаківського. Але 18.05.1649 р. «суд, востановив генеологию Ходаковских, признал Ельцу право только на пятую часть Ходаков, четыре же части ее признал собственностью Ходаковских».

³³ Велика історія України. У 2-х томах. — Том 2 // Передм. І. Крип'якевича; Зладив М. Голубець. — К.: Глобус, 1993. — С. 6.

³⁴ Опись актовых книг Киевского Центрального архиву. Книга 2051 // Луцкая гродская записочная и поточная книга 1577 г. — К., 1907. — С. 140.

ськими землями утворювали одну державу — Річ Посполиту. Ці події підштовхнули зем'ян з Ходаків до дії. У 1569 р. вони на чолі з Василем Митковичем Меленевичем поїхали до Любліна з петицією, у якій скаржилися королю на утиски київського воєводи, що суперечило рішенням Союму 1568 р. Зем'яни мали на руках привілеї, згідно яких вони не тільки не підпорядковувались Київському замку, а й виїздили на війну тільки за спеціальним наказом київського воєводи³⁵. 15.03.1569 р. Жигимонт Август повелів київському воєводі та каштеляну, щоб «зем'ян Киевского уезда с под реки Уши с селения Ходаков дворян Василя Митковича Меленевича и прочих инофамильцев, согласно жалоб их, сверх земских дворянских повинностей на общих правах не употребляли, к постоянному пребыванию при Киевском замке не принуждали и никаких притеснений им не делали». А «выборным податей Киевского уезда, чтобы они с данных зем'ян Киевского уезда с селения Ходаков, жаловавшихся о взыскании с них вдвойне податей, не получали более одной копы грошей, согласно Городенскому Сеймовому постановлению как с дворян бедных, не имеющих своих людей»³⁶. Шляхта з Ходаків звалася *ходачкова*. Ймовірно, саме від першої колонії в Ходаках утворилося прізвисько «ходачкова шляхта». Спочатку так називали ходаківських шляхтичів, потім всю небагату заушську шляхту, а можливо, і всю бідну польську шляхту, яка теж мала назву *ходачкова*.

Ватажка Василя Митковича Меленевича король відзначив особливо, дозволивши мати *власний герб Топач*, співзвучний з назвою його землі. В документах подається опис герба: «въ красном поле черное коршуново крыло, сгибом в правую сторону щита обращенное, у коего нога золотая, на шлеме три страусовые перья». Заушські зем'яни присягнули Короні. Якщо прізвища українських шляхтичів здавна закінчувались на -ч, то тепер зем'яни змінили свої прізвища на *панський* польський манер із закінченням на -ський. Ходаківські шляхтичі тепер писалися: Богдан Єскович Каленський; Василь Малкович Ходаківський; Іван Юревич Багриновський. Василь Миткович Меленевич відкинув родове прізвище і прийняв нове — Меленевич-Тупачоловський. 9.02.1570 р. ходаківці отримали королівські «Привілеї зем'янам князівства Київського заушським з Ходаків на вольності»³⁷. Київські люстратори у 1570 р. відзначали, що

³⁵ АЮЗР. 1907. Ч. 8, т. 5. — С. 178, 178.

³⁶ Державний архів Київської області (далі — ДАКО), ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 321.

³⁷ Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства), 1563–1673 // упор. Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков, Л. Демченко, П. Кеннеді Грімстед, В. Кравченко, Н. Яковенко. К., 2002. — С. 237.

служити Київському замку нікому, тому що старовинні київські бояри заушани показали копію з королівської грамоти, котрою вони звільнені від служби замку і zostались при вольностях шляхетських, вони зобов'язані служити тільки земську загальну службу разом з іншими шляхтичами землі Київської³⁸. Йдеться про грамоту ходаківських зем'ян (інші заушські шляхтичі отримали свої привілеї тільки у 1571 р.).

Польські королі й надалі дарували шляхті простори диких земель, на яких виростали нові села. У 1569 р. існувала тільки одна колонія-поселення зем'ян — у Ходаках; та вже у 1570 р. з'явилися ще дві: одна на правому березі Уші у Білошицях, друга — на лівому березі, у Дідковичах. У 1571 р. король підтвердив привілеї «зем'янамъ Фалкови Давыдовичови а Богданови Федковичови на имене ихъ Выговъ и на волности ихъ»³⁹. Фалко та Богдан — діти Давида і Федька Виговців, свідків у справі 155? року. Фалкові також належав хутір Давидково, який пізніше Виговські продали Меленевським. За реєстром 1571 р. заушськими боярами названо 56 осіб із Дідкович, Ходаків, Меленів, Багринців, Іскорості, Білошиць, Недашок, Вигова, Скуратова. У 1576 р. спільнота заушських шляхтичів збільшилась і складалась із чотирьох сіл-колоній: Ходаків, Білошиць, Недашків, Дідкович. Василь Меленевський очолював чолобитні делегації заушан до Варшави та Києва. 20.08.1576 р. у Краків на коронування нового короля Стефана Баторія з'явилися шляхетні заушські зем'яни: Василь Меленевич Тупачоловський, Богдан Єськович Каленський, Василь Малкович Ходаківський, Іван Юревич Багриновський; з Дідкович — Ісько Петрович; Родіон Василевич та Григорій Стефанович з Білошиць, Афанасій Гришкович і Лешук Дем'янів з Недашкова⁴⁰. В «Реєстрі збору людей на військову службу із *Київської* волості 1579 р.» зазначено, що заушські бояри поставляють людей з сіл: Ходаки (8 служб), Дідковичі (23 служби), Недашки (6 служб), Білошиці (10 служб)⁴¹.

У Заушші знаходилося с. Хотинівка. Старожили згадували, що на місці Хотинівки у стародавні часи стояло місто, яке звалося Хотин, а земля за Товстою Волокою була старовинним *Хотиневським селищем*, яке вщент зруйнували татари. Цю землю і купив у *Новака* Василь Меленевич. Вказували також і місце, де колись стояв поблизу річки Липовки червоний камінь, під яким поховали Василя Мелена. Пізніше знайшлися документи, що у 1576 р. брати Іван, Федір, Данило Зарайкевичі; Ясько,

³⁸ АЮЗР. 1895. Ч. 7, т. 3. — С. XXXI.

³⁹ Руська (Волинська) метрика. — С. 243.

⁴⁰ ДАКО, Ф. 782, оп. 1, спр. 7453, арк. 39–41.

⁴¹ У селах Мелені, Каленське та Багринці шляхтичі не проживали, вони були приписані до Ходаків.

Роман Новицькі продали Василю Меленевичу свою землю. У 1577 р. в київських актах зазначено, що селище Хотиничі купив Василь Мелен за 30 коп грошей «з межами, починаючи від річки Хотиницької по річку Липовку, по купалище; від купалища по старе путище, по Товсту Волоку»⁴², де заснував нове сільце з назвою Тупачовка.

Зазіхання Київського замку на вольності ходаківських заушан продвжувались, і ті мусили боронити свої права. 15.07.1582 р. їх делегація вирушила до Києва. До суду з'явилися «особисто дворяни господарські заушські з Ходаків». Вони подали королівську грамоту «с оставлением их при вольностях и свободах шляхетских предков своих, потому, что они издревле таковыми пользовались и службу Земскую Войскую вместе с прочими Киевскими обывателями, нам — Господарю и Речи Посполитой исправляли, а тем паче за нынешним соединением Польской Короны с Великим Княжеством Литовским и присоединением земли Киевской к Короне»⁴³.

Якщо звернутись до мапи, то чітко простежується розподіл зазіхань Овруцького замку саме по річці Уші. Претензії овруцького старости стосувались лише лівобережних шляхтичів. «Зокрема, останній спалах неспокою у Заушші припав на 1605–1617 рр. за старостування князя Михайла Вишневецького та його наступника Павла Руцького, котрі, заперечуючи шляхетство Ущапів, Васьковичів, Барановичів, Болсунів, Гошовських, спробували примусити їх до виконання замкових послуг і сплати церковної десятини на П'ятницьку церкву в Овручі»⁴⁴. Це прізвища шляхтичів, села яких були розташовані на лівому березі Уші. Правобережних шляхтичів — Меленевських, Каленських, Ходаківських, Багриновських, Недашківських, Білошицьких — серед них немає. Такий розподіл зберігся і в ХІХ ст. — Мелені, Недашки, Скурати належали до Київської губернії, а інші села до Волинської. В Овруцькому повіті за матеріалами податі 1571 р. існувало 8 сіл шляхтичів, які заснували 44 дима. У 1579 р. там було вже 19 сіл, їх власники сплачували податок із 110 димів (село складалося приблизно з 5–6 димів різних родів або з димів близьких родичів). Овруцькі старости ігнорували королівські привілеї місцевих шляхтичів, примушували їх до замкової служби, грабували та знущалися над ними. Середні сини Васяна Мелена Митковича мешкали у Васьковцях та Гошово. Свавілья овруцького старости Аврама Варковського не мало меж. У Гошово, яке вислужив Сидор Васькович, бояри Баранович та Іван

⁴² ЦДІАУК, ф. 491, оп. 4, спр. 176.

⁴³ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7456, арк. 62.

⁴⁴ Яковенко Н. Українська шляхта... — С. 246.

Меленевиц Гошовський мали свою «зменку»⁴⁵. Вони з іншими овруцькими зем'янами у 1581 р. подали королю скаргу на Аврама Варковського, в якій писали, що у 1579 р. вони «с доброй воли на послуге королевской были под Черниговым, а староста овруцкий, не имея к ним жодной причины, их позбивал и до возов своих приковавши, яко злочинцев водил, и еще вины на них побрал, у каждого из них с коня по 3 копы грошей брал; и на той войне заставлял их яловицы водить, коней пасти, наметы розбивать. Потом в 1580 г., выгнавши их под границу Московскую, кони их собственные з рыштунками и всю маетность, которая с ними была, побрал и оные кони под свои слуги до почту подавал, а их назад пехотою вернул; а приехавши с оное войны, многих из них позбивал и до веденья сажал, и на дом насылаючи, маетности и меды у них побрал». 18.08.1583 р. король наказав відрядити для перевірки скарги ревізорів⁴⁶. У 1599 р. на Варковського скаржилися інші скривджені зем'яни, серед яких були Тишко, Кіндрат та Іван *Меленевиці Васьковські*. Король видав реляційний декрет «по иску некоторых бояр Овруцкого староства к старосте урожонному Авраму Мышке Варковскому в причинении последним боя, грабежа и др. кривд истцам. Декрет постановил взыскать с Варковского 8.000 коп грошей лит. в возмещении убытков, причиненных им боярам»⁴⁷. В документах 1604 р. ще зустрічаємо Тишка Меленевица-Васьковського, надалі він іменується Тишком Васьковським.

На початку XVII ст. Заушшя, заселене шляхтою, розрослося. З'явилися нові села з новими власниками. Зменшилась загроза нашестя татарської орди, і колонія в Ходаках розпалась. Ходаківці оселились у власних селах. Сини Васяна, Василь та «*молотий*» Богдан, з сім'ями мешкали вже в Меленях. У Василя було троє синів⁴⁸ — Агапон, Семен та Стрет, і дочка Агафія. Богдан мав синів: Михайла Богданенка⁴⁹ та Кирила. Всі носили прізвисько Меленевські-Тупачоловські. Агафія вийшла заміж за Михайла, сина Єсковича Каленського, і у Меленях з'явилися Каленські. У 1589 р.

⁴⁵ АЮЗР. Ч. 8, т. 5. — С. 424, 544.

⁴⁶ Там само. — С. 235, 253.

⁴⁷ Там само. — С. 321–323, 544.

⁴⁸ 22.08.1788 р. в житомирському гродському суді Стретовичі довели, що Василь Меленевиц мав 3-х синів — Гапона, Семена і Стрета (ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 13, п. 40).

⁴⁹ ЦДАУК, ф. 2, оп. 1, спр. 12, арк. 147 зв., 149. В запису за 10.10.1610 р. йдеться про «меленевських учасників маєтку Мелені» — Семена *Васильовича* (син Василя), Кузьму Стретовича (онук Василя), Михайла *Васяновича* (онук Васяна). Див.: Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. Упорядники Матвієнко А., Мойсієнко В. — Житомир, 2002. — С. 42.

до нового короля Жигимонта III Вази поїхали Василь Меленевський Тупачоловський та його старший син Семен⁵⁰.

Нащадки Васяна, успадкувавши землі у Меленях, спочатку справно возили ченцям до Києва мед, але з 1616 р. припинили. Борг накопичувався 4 роки. Монастир висунув Меленевичам позов з вимогою віддати мед і сплатити штраф за всі ці роки⁵¹. Справа розглядалась у різних судах і нарешті надійшла до Люблінського Трибуналу. Меленевичі на засідання не з'явились. За рішенням трибуналу 12.06.1624 р. дворянам Агапону, Семену та Стрету Василевичам, синам і єдиним нащадкам Василя Миткевича Меленевича, присудили 440 коп грошей литовських «за неотдачу в течение 4 лет меда с церковного грунта Тупачоловского». На слуханні справи у 1633 р. їх не було знову. Суд видав дві кондезнати (заочні вироки), які ухвалювались у випадку неявки відповідачів. Першого разу Меленевичам присудили 4 польських злотих штрафу, а другого — 40, зобов'язавши віддати і мед за всі ці роки. Серед живих вже не було Семена, Стрета та Агапона. З монастирем почав розраховуватись Кузьма Стретович, давши іншим гроші в борг. Він отримав від рідного брата Стефана «при 4-х печатях заставную» на 3 роки (з 1639 по 1642 рр.) на 20 бортних дерев⁵². 17.06.1644 р. у київському земському суді Меленевичі були «заквитовані» «съ удовлетворениемъ деньгами и медомъ, следуемыхъ съ половины грунта Тупачоловского и съ уничтожениемъ тяжбы, веденой о томъ съ ними»⁵³.

На землях заушан встановились правові відносини, визначались межі володінь. Провели лімітацію меж «Beiloszyc, Meleniow, Cickowa, Bahrupowa, HodaKow, Kalenskich, Dedkowicz, Nedaszkowa»⁵⁴. Від назви с. Мелені пішло прізвище — Меленські⁵⁵, але воно не прижилось. Сини Василя та Богдана, утворивши окремі коліна, носили різні імена, принаймні перші чотири покоління. Це відкриття полегшило мої дослідження. Ось початок роду Меленевських⁵⁶.

Васян Мелен Миткович (згад. з 1545 по 1561 рр.), його сини: Василь, Кузьма, Яків, Устин, Богдан.

⁵⁰ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7453, арк. 40.

⁵¹ Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 5, 329–335.

⁵² Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7449, арк. 50.

⁵³ Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 42.

⁵⁴ Руська (Волинська) Метрика... — С. 555, 557.

⁵⁵ В «Тарифах подимної податі 1631 р.» і в «Люстрації 1683 р.» вказані Меленські з Мелень (АЮЗР. Ч. 7, т. 2. — С. 263).

⁵⁶ *Мойсієнко В., Довгополова Л., Васянович О.* Мелені і меленівці // Волинь — Житомирщина. Житомир, 2007. — С. 32, 39, 49.

I. Василь Меленевич Тупачоловський (згад. з 1561 по 1589 рр.), його дружина Анастасія Ходаківська; їх діти: Агапон, Семен, Стрет, Агафія.

Агапон, його син Павло (рід згас після смертельного побиття дружини Павла).

Семен (згад. в 1669 р.); його син Петро; Петро {Корній {Мойсій, Андрій {Петро, Самійло, Василь {Степан, Григорій. Від Мойсія пішли *Мойсієнки-Меленевські*; від Григорія — *Грищенки-Меленевські*.

Стрет (згад. 1624 р.); його сини:

1. Борис {Прохор, Христофор, Назар (згад 1647 р., всі бездітні), Семен {Петро, Данило, Іван.

2. Кузьма (згад. 1630, 1648 р.) {Назар, Улас (згад. 1669 р.) {Іван, його сини: Мартин, Роман, Федір.

3. Стефан (згад. 1605 р.) {Прокоп (Прокл) і Андріян (Андрос). Від Стрета пішли *Стретовичі-Меленевські*.

II–IV. Кузьма, Яків, Устин (всі згад. у 1545 р.). Від них утворилися окремі гілки родів *Васьковських і Гошовських*.

V. Богдан (згад. у 1545 р.); його сини: Кирило, Михайло:

Кирило {Потап {Корній {Іван. Від Корнія пішли *Корнієнки-Меленевські*.

Михайло (згад. у 1635 р.); його дочки: Раїна та Марія; його сини:

1. Дам'ян {Григорій (згад. у 1663 р.), Федір (зг. 22.10.1732 р.) і Микола. Від Дам'яна пішли *Васяновичі-Меленевські*;

2. Самуїл {Андрій, Іван, Данило {Іван {Василь, Григорій, його сини: {Фаддей, Федір {Микола, Роберт {Юліуш-Авреліуш, Аполінарій-Піус (отримали дворянство 21.06.1872 р.). Від Самуїла пішли *Самойленки-Меленевські*.

3. Павло {Самійло {Григорій, Іван, Федор та Йосип (всі згад. у 1768 р.). Від Самійла пішли *Рашки-Меленевські*.

Землі Меленевських тепер мали нові назви. В документах більше не зустрінеться «Тупачоловська земля». Окремі її частини стали зватися за іменами власників: Борисовщина, Стефановщина, Друховщина, Куленовщина, Сановщина, Корніївщина, Васяновщина (сучасне урочище Васяновське). Тому й не дивно, що нинішні меленівці ніколи не чули про Тупачоловську землю і не знають, де вона знаходилась. Наступні покоління Меленевських втратили своє провідне становище серед заушських шляхтичів, та жодна справа не обходилася без їх участі, на всіх документах заушан був їхній підпис.

Майже всі Корнієнки, Самойленки та Рашки колись давно залишили рідне село і подались на Волинь, решта Меленевських жили на Київщині; але всі мали землі в Меленях. Васяновичі, Грищенки та Мойсієнки жили дружно. Осторонь стояли Стретовичі. З плином часу шляхи Стретовичів

та їх родичів розійшлись. 26.01.1605 р. «зем'янин господарський Київської землі» Павло, син Агапона, скаржився на двоюрідного брата Стефана, сина Стрета, який «сам особою своєю с челядю домовою и з помочниками своїми, которых всих было чоловика о килканадцат, з многим и разным оружем, воине належачим, нашедши мощно, кгвалтом на властный дом мои шляхетский, там же в Меленях будучий, в котором жону мою на имя Полагю Гирмаговну Белошицковну безвинне, окрутне а нелютостиве кием збил, змордовал». Пройшло три місяця, Палазя так і не видужала. У квітні возний знайшов її дуже хворою і засвідчив «на левом боку две ране, знат, же кием быто, а голова вся збита»⁵⁷. Після такого смертельного побиття дружини рід Агапона згас. Другий Стретович, Кузьма, людина ошадлива й підприємлива, примножив батьків спадок. Він одружився, мав сина, а в 1630 р. оформив чи не перший свій «позиціальний лист», коли дав 80 польських злотих своєму племіннику Андріяну Стефанову. За лихварство Кузьму його родичі неодноразово били. 5.11.1632 р. Кузьма від себе і матері своєї Марії Кузьминої Дідківської, та сина Назара написав скаргу про нанесення їм побоїв та образ різними особами⁵⁸.

Васяновичі і Грищенки «живих» грошей майже не мали, грошові оборудки здійснювали рідко. В документах перших поколінь зафіксовані тільки купча на хутір Давидково, запис Тимофія Сингаївського про продаж своїх «добр» Михайлу Васяновичу та позика у 300 злотих від Тишкевича. А ось у Кузьми Стретовича в обігу були немалі гроші, які він заробив, вірогідно, торгівлею. Хоча шляхтич втрачав «честь», коли займався недостойним для воїна ремеслом, а саме «руками робити і ліктем міряти», тобто торгувати; та сам шляхтич, незважаючи на суспільну думку, не вважав «втратою учтивости» свій тимчасовий міщанський статус, тому що втрачав шляхетство тільки на період невластивих йому занять⁵⁹. Кузьма міг свій початковий капітал заробити торгівлею. А великі гроші, на мою думку, в родину прийшли разом з Тетяною Чоповською, з якою одружився син Кузьми Улас⁶⁰. Батько Тетяни був селянином, «старшиною» у с. Чоповичі, яке належало Києво-Печерській лаврі.

⁵⁷ Актова книга Житомирського гродського уряду 1605 року // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. Підгот. До вид. В. Німчук. — К., 1981. — С. 55.

⁵⁸ Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7449, арк. 180.

⁵⁹ Яковенко Н. Українська шляхта... — С. 272.

⁶⁰ Це був чи не єдиний до 1683 р. випадок, коли Меленевський брав шлюб з селянкою Чоповською. Після 1683 р. Стретовичі, як набагато заможніші, одружувалися з чоповками тільки другим шлюбом. Зауважимо, що шляхтич, не втрачаючи свого шляхетства, міг одружитися на селянці. Жінки ж втрачали належність до шляхетського стану, якщо виходили заміж за «простих» людей.

Це чи не єдине село у Заушші, яким, як і в лаврські часи, ще і 1887 року керували декілька старшин, яких мешканці вибирали поміж себе⁶¹. Лавра призначала наглядати за справами в своїх селах отаманів. Так, 11.05.1630 р. Петро Могила, архімандрит Києво-Печерської лаври, позивав казенного отамана з лаврського с. Чопович до суду у справі людей отамана, що спричинили панам Багриновським різні збитки⁶². Піддані Лаври полювали і рибалили; маючи борті з бджолами, качали мед. Свої товари вони возили на продаж до Овруча. Таким чином, деякі селяни, особливо старшини, могли накопичити достатньо великі кошти. Гроші батько Тетяни Чоповської заробив торгівлею. Ще 14.08.1571 р. Жигимонт Август видав привілею на проведення ярмарків і торгів в Овручі: «*przywiley na jarmarki i targi w Owruczu*»⁶³. Батько Тетяни не мав власної землі, тому дав за дочкою значний грошовий посаг⁶⁴. Тесть Кузьми Стретовича дав за дочкою Марією частину Дідковичів. Так чи інакше, але у Кузьми на руках були на той час значні кошти. З 1638 по 1647 рр. він під заставу позичив близьким і знайомим ~2600 польських злотих. За життя Кузьми 1700 злотих до нього так і не повернулися. Гроші отримали вже його нащадки, іноді у вигляді земель.

Кузьма позичив гроші своїм двоюрідним сестрам. Колись його дід, Василь Меленевич Тупачоловський, поділив свій маєток між дочкою та трьома синами, і четверту частину своїх Меленів віддав у посаг дочці Агафії. Після смерті Агафії цей спадок перейшов до її з Михайлом Каленським дітей — Никифора, Парасковії (в заміжжі Кобилинській) і Ганни (майбутній Недашківській). У 1638 р. Каленські і Кобилинські четверту частину свого отчого маєтку в Меленях без селян віддали в заклад Кузьмі Стретовичу за 500 польських злотих на 3 роки, з можливістю викупити його за відсотки щонайменше за 10 років⁶⁵. Пройшло 30 років, земля не була викуплена і назавжди залишилась у власності нащадків Кузьми.

⁶¹ *Похилевич Л.* Красзнавчі праці. Біла церква, 2007. — С. 146.

⁶² Опись актовых книг Киевского Центрального архиву. Книга 14 // Житомирская градская поточная книга 1630 г. — К., б.д.в. — С. 27.

⁶³ Руська (Волинська) метрика... — С. 231.

⁶⁴ «Началу свадєбного обряда обычно предшествовало вручение жениху приданого невесты /посаг/ — наполовину в деньгах, наполовину в разного рода движимом имуществе; и выдача женихом невесте, веновной записи, в которой он записывал, что получил за ней приданное на такую-то сумму и обеспечивает его такой-то частью своих имений /веном/ на случай своей смерти» (див.: *Орест Левицький.* На переломі // Орест Левицький / Серія «Історія України в прозових творах та документах». — К.: Україна, 1994. — С. 222).

⁶⁵ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 5.

Найменші свої оборудки Кузьма узаконював. У 1639 р. він з рідним братом Стефаном уклав «закладний контракт» на бортне дерево. Кузьма судився з Яцьком Ходаківським, який заборгував йому 800 злотих польських, забезпечених маетком Ходаківських. Боржники не поспішали розраховуватись з Кузьмою, і він з синами Уласом і Назаром 11.01.1640 р. судився в Київському гродському суді з різними людьми з вимогою виплатити *гроші* і відповісти за завдані кривди. Кузьма скупав землі. 2.12.1647 р. він придбав за 800 польських злотих у свого племінника Назара Борисова частину Меленей⁶⁶. Улас успадкував частину Меленей, мав від батька закладні на частину Липлян та Ходаків, а від матері отримав частину Дідковичів. В сім'ї Уласа і Тетяни були гроші, і це дозволило їм скуповувати нові землі. Синам Уласа належала майже вся Борисовщина і Папірівщина. Завдяки вдалим шлюбом вони ще більше збагатилися. Правнуки Кузьми, сини Івана Уласовича і Уршули (в дівочтві Волковиської) від матері отримали с. Оленичі з селянами. У 1753 р. *пра...правнук* Уласа заповідав своїм дітям вище перераховані маєтки⁶⁷, частину Ходаків, яку присудили Кузьмі від спадку Яцька Ходаківського, і гроші, забезпечені маєтком в *Липлянах*. Історія з Липлянами вельми цікава. Ще Жигимонт Август надав Богушу Ленковичу у Заушші Липлянські, Рековські та Редаєвські землі. Ленкович став Богушем Липлянським. 7.09.1578 р. король Стефан Баторій видав синам, «ныне небощика», Богушу і Івану Богушевичам Липлянським грамоту «на имения в Киевском повете для осажения людми прихожими вольными и ремеников закликати и оные имения их осаживати в села новые» і дозволив «*корчми* будувати, а в них *шинк* всякий мети и водле найлепшого уподобия их вшелякие пожитки слушанные вынайдовати и прибавляти ведже без шкоды»⁶⁸. Кузьма Стретович у 1642 р. позичив київському підвоеводі Липлянському 400 польських злотих. Той так і не віддав борг. Кузьма не став судитися зі знатним можновладцем, і закладена частина Липлян перейшла у спадок його дітям. Через *120 років* розраховуватися за борги Липлянського довелося новому власнику Липлян Ремігіану Чоповському. Нашадки Кузьми, відстоюючи у 1761 р. свої права у Київському гродському суді, подали власний родовід. Справу за Липляни Стретовичі виграли. Суд зобов'язав Чоповського виплатити позивачам 400 польських злотих згідно закладного листа 1642 р.⁶⁹.

⁶⁶ Там само. — Спр. 7449, арк. 54.

⁶⁷ Там само. — Спр. 7452, арк. 8.

⁶⁸ АЮЗР. Ч. 7, т. 1. — С. 383–384.

⁶⁹ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7449, арк. 55; спр. 7546, арк. 8 зв.

Деякі Меленевські незаконно привласнили собі землю. Так, в кінці XVII ст. в село прибув православний священник Ломановський. Община виділила землю і збудувала йому хату по-сусідству з Іваном Стретовичем, онуком Бориса. Коли священник помер, його син Яків, залишивши матір жити в цій хатині, найнявся погоничем волів. Він ходив з чумаками на Дон по сіль та рибу. Розбагатівши, він з сином Данилом чумакував на власних волах. Якимось повертаючись додому, Яків помер. Данило поховав батька в степу, а коли повернувся в село, дізнався, що в селі був перепис населення. Родичі Івана Стретовича подали відомості, що Данило — їх кріпак і живе на їхній землі. Онук священника звернувся до суду; той відхилив його позов, а він не зміг довести, що його предки не були кріпаками⁷⁰. Ця справа мала продовження. У XIX ст. розглядалася суперечка за колишню землю Ломановських. Цього разу Багриновські виступили проти Стретовичів. «На том самом *селище*, за которое стороны исцуют, там священник жительствовавал, когда же после сего Бурденко Меленевский на том селище или месте строился и был запрашиван, для чего на чужом грунте строится, то дал ответ, что, когда вотченник будет упоминаться, то либо уступит, либо даст в замену оное же место». Під час суперечки діди, старійшини роду, на це місце направили свідків, винесли Євангеліє для присяги і між собою помирились. Кузьмичі Стретовичі викупили ці землі у Бурденків, онуків Бориса Стретовича, і до цього часу користуються вище згаданим селищем⁷¹. За церковними сповідями Ломановські так назавжди і залишились селянами.

13.02.1635 р. на Генеральному сеймі у Варшаві королю Владиславу IV Вазі подали чолобитну Семена Дідківського, Івана Білошицького, Бориса Недашківського, *Михайла* Меленевського, Ігната Каленського, Корнія Ходаківського, Мирата Багриновського⁷². Михайло, син *Богдана*, на той час був старійшиною роду Меленевських. З дружиною Марією Будасовою Стартильською Злотницькою вони мали двох синів, Дам'яна і Самуеля. У 1648 р. після років затишшя в Україні спалахнула визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького проти польського панування. На допомогу козакам прибув кримський хан Іслам-Гирей з 11-тисячною ордою і нещадно пограбував українські землі. У вересні хан відправив в Україну нове військо на чолі зі своїм братом солтаном-калгою Керим-

⁷⁰ Грищенко С., Мойсієнко В. Мелені / Степан Грищенко. Віктор Мойсієнко. Історико-лінгвістичний нарис. Б-ка історико-філологічного збірника «Волинь–Житомирщина». № 3. — Житомир: «Авжеж!», 1998. — С. 12.

⁷¹ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7449, арк. 63.

⁷² Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7453, арк. 39.

Гиреєм⁷³. Кримці спустошили Київщину, вивезли багато полонених. Захопили в полон і Михайла Меленевського, «kiedy soltan Galga po Volynin grassowal»⁷⁴. Михайла звільнили з полону через рік. За цей час він втратив не тільки майно, але й різні документи, про що заявив 12.08.1650 р.⁷⁵. Щоб поліпшити справи, Михайло мусив у 1650 і 1651 рр. закласти Фомі Ходаківському свій маєток у Меленях. У ці роки народився третій син Михайла Павло.

У березні 1654 р. Україна вступила в союз із Московією. Богдан Хмельницький мав на меті отримати військову допомогу для боротьби з Польщею. Тоді польські війська весною і восени 1654 р. здійснили ряд рейдів по землях України. Вони спустошили всю південну Київщину. Влітку 1655 р. на допомогу Хмельницькому вирушили царські війська, які зайняли майже все Литовське князівство зі столицею Вільно. Зауська земля знаходилась в глибині поліського краю й мала б бути ізольованою від зовнішнього світу. Та це було не так. Усі події суспільного життя так чи інакше зачіпали заушан, але вони були вірні своїй присязі, ревно боронили свою православну віру і свій стародавній спосіб життя. Змінювалися королі на польському престолі, підрастали нові покоління зауських шляхтичів, з'являлися нові лідери, але незмінною залишалась єдність нащадків київських зем'ян з колишніх сіл-колоній (Ходаків, Дідковичів, Білошиць, Недашок), єдність, яку заповідали їм діди та прадіди. Вірні своїм зобов'язанням перед Короною, заушські шляхтичі намагались примирити Хмельницького з польським королем. Коронні гетьмани для переговорів з гетьманом Хмельницьким вибрали Федора Виговського з Вигова, родича київського писаря. Федір у серпні **1655** р. віз королівський лист від гетьманів коронних до Хмельницького, де король просив того змилосердитися над Річчю Посполитою. «Цей Виговський з'явився у Києві і заїхав до господи старого Виговського, а воеводам донесли, що він їздив до Польщі і має листи від гетьманів до Хмельницького і до інших людей у Києві. Про це донесли цареві і він наказав Бутурлину указ розвідати у гетьмана та Івана Виговського, з чим Федір Виговський приїздив і які листи привіз»⁷⁶. Представники одного роду розійшлися по різних таборам. За прихильником Корони Федором Виговським стояла

⁷³ Влітку 1649 р. в битві під Берестечком солтан-калга Керим-Гирей загинув.

⁷⁴ Опись актовых книг Киевского Центрального архиву. Книга 27 // Киевская поточная книга 1709 г. — К., 1882. — С. 15.

⁷⁵ Там само, книга 19 // Житомирская гродская поточная книга 1650 г. — К., 1878. — С. 30, № 429.

⁷⁶ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 9. Книга 2 (роки 1654–1657). — К.: «Наукова думка», 1997. — С. 1096–1097.

майже вся заушська шляхта. А Іван Виговський, майбутній гетьман України, був головним писарем у Богдана Хмельницького.

Після своїх перемог Москва почала заgravати з Польщею, бажаючи, щоб Правобережна Україна повернулася під польську владу. У відповідь Хмельницький намагався розірвати союз з Московією. На той час політична ситуація сприяла приєднанню правобережних земель до української держави. Дійшла черга і до нашого Полісся. Полковники Хмельницького, поступово займали місто за містом, село за селом, та запроваджували там козацький устрій. Заушська шляхта, яка походила зі старих поселень-колоній, присягала Польщі і була на її боці. За це козаки Хмельницького кривдили заушських шляхтичів і тим налаштовували їх ще більше проти себе. Меленевські, які заснували ще у **1576 р.** «сільце Тупачовку на річці Злобич, що над Личанчиком» з 20 дворищами, через погрози козаків мусили залишити рідні місця і перебратися до родичів у Мелені. Вони покинули «острови і лани між рікою Іршею та Злобиччю, острови і лани за річками Малинкою та Злобиччю, урочища і чащоби над річкою Злобиччю». З цих ланів вони кожного року збирали по 200 коп жита, а на островах мали 109 бортних колод з бджолами⁷⁷. Їх від'їздом скористалися сусіди Войнаровські. Вони перейшли річку Болеморку, що розділяла маєтки, та захопили землі Меленевських, заселили сільце Тупачовку і перейменували його на **Соболівку**. Купці Меленевських, власників цих земель, знищили козаки Палія⁷⁸. 12.12.1663 р. Григорій Меленевський від імені батька свого Дам'яна Васяновича «на уряді гродському» в Овручі «з великим жалем оповідав у такий спосіб: із-за наступу сваволі хлопської у роки козацької, в року 1658, коли ми деякі справи свої сховали у пуші, в бортях, тоді-де з Москви, з Києва, зайшовши у краї поліські, повіт Овруцький, ідучи трактом по за-Ушню і повертаючись назад до Києва, всі міста і містечка, козаки, ognem у mieczem funditus zposzac, людей невинних тиранили, випитуючи про скарби і достатки їх, навіть дерева бортні, з бджолами і без бджіл по пушах грабували; пограбували і те дерево в пуші меленевській, на урочищі під Злобичем, в котрому були справи різні заховані [...]. І так ті справи, вищезгадані, пограбувавши у бортях, повибирали і невідомо де їх поділи, чи пошарпали, чи теж їх вогнем попалили. Аби на потім якоїсь шкоди ми не понесли, на цей час просимо, аби ця маніфестація до книг нинішніх була взята і записана»⁷⁹. В заяві йшлося про втрачені оригінали записів і самих

⁷⁷ ЦДІАУК, ф. 486, оп. 1, спр. 15494

⁷⁸ Випадки знищення документів козаками були непоодинокі. Козаки спалили книги шляхтичів Левківських, Свидерських, Недашківських, Хоми Ходаківського та ін.

⁷⁹ АЮЗР. 1867. Ч. 4, т. 1. — С. 113–115.

Васяновичів. Це запис Маркіяна Івановича Виговського на продаж Давидкова⁸⁰; запис про позику у 300 злотих від превелебного отця Тишковича, запис Тимофія Сингаївського⁸¹ про продаж «добр» Михайлу Васяновичу; запис на зречення «добр отчих» Раїни Якової Пашинської та Марії Лук'янової Багриновської⁸². Дам'ян Васянович, старійшина роду Меленевських на той час, зберігав королівські привілеї усього роду Меленевських та особисті документи Васяновичів. Інші свої власні папери тримали окремо, і тому вони збереглися.

Влітку 1665 р. гетьманом України став Петро Дорошенко. Він бачив Україну незалежною, але був змушений піти на мир з Москвою. У 1667 р. за Андрусівським перемир'ям Московська держава віддала правобережну Україну Речі Посполитій. 29.09.1669 р. на польський престол коронували 28-річного Міхала Вишневецького. 23.11.1669 р. у нього на прийомі Данило Дідківський⁸³ від імені свого і братів; Олександра і Самійла Ходаківських; Шимона і Вацлава Меленевських; Павла Дучиці, Самійла Дашківського; Мирона та Івана Білошицьких, Павла та Івана Каленських, просив підтвердити їх вольності. Серед ходаків були Шимон (Семен) Борисович та Вацлав (Улас) Кузьмович Стретовичі — двоюрідні брати.

Наступні роки правобережна Україна, за висловом М. Грушевського, потерпала від татарської, турецької, польської, московської і власної української руїни. Не обійшло горе і Заушшя. До татарського полону потрапив Самуїл Меленевський, син Михайла Богданенка Васяновича. Він повторив гірку долю батька. Рідні вважали його загиблим; і Дам'ян у своєму заповіті від 25.10.1682 р. згадував свого молодшого брата Самуїла як небіжчика. Та Самуїл був в полоні. Після підписання у 1686 р. «вічного миру» між Московією і Річчю Посполитою затверджувався мир і розподіл по Дніпру. Заушшя, як і раніше, входило до складу Речі Посполитої. У 1687 р. повернувся з полону Самуїл. Його дочекались син Данило та дружина Олена Федькович, «спадкоємиця матері свого батька з

⁸⁰ У 1706 р. Андрій Васянович Меленевський одружився з дочкою Данило Івановича Давидович-Виговського, Оленою (ЦДІАУК, ф. 2, оп. 1, спр. 9, арк. 321–321 зв.). Сім'я була заможна. Їх онук *Михайло*, священник і пресвітор Київської Митрополі, по смерті залишив великий спадок. Родовід пресвітора Михайла з роду Васяновичів: Васян Мелен Миткович { Богдан { Михайло { Дам'ян { Григорій { Андрій і Олена Виговська { Василь { Іван, Матвій і Михайло (? — 26.04.1790).

⁸¹ Дочка Тимофія Сингаївського, Авдотія, вийшла заміж за Дам'яна; батьку якого Тимофій продав свої «добра».

⁸² Дочки Михайло, Раїна та Маря, після одруження відмовились від земельного посагу на користь братів і отримали за нього грошовий еквівалент.

⁸³ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7453, арк. 41.

дому Виговських»⁸⁴. Їх маєтки у Михайлівці, Вигові, Татаринках були занедбані та розграбовані родичами. Весною 1688 р. Самуїл мусив продати Григорію Ходаківському маєток у Меленях, закладений у 1650 р. його батьком⁸⁵. Синові Самуїл зміг дати гарну освіту, і Данило пішов на службу. Багато зауських і волинських шляхтичів протягом 1688–1709 рр. довіряли Данилу вести у судах їх справи.

Фастівський козацький полковник Семен Палій мріяв про приєднання правобережжя до Гетьманщини. Він виступив проти Польщі і закликав на боротьбу з поляками народ усього правобережжя. У 1687 р. його війська дійшли до Заушшя. І хоча у повсякденному житті зауська шляхта мало чим відрізнялась від звичайних селян, а їх побут, обстановка, відносно мала заможність, прихильність до форм життя простого народу, їх чисельність і відсутність (за малим винятком) підвладного їм закріпаченого народу — усі ці умови надто зближували їх з простими людьми посполитими⁸⁶, та козаки Палія сприймали шляхтичів як своїх ворогів. Вони знали прихильність заушан до Корони і боролися з ними. Меленевські неодноразово звертались до Овруцького суду зі скаргами на козаків. У черговий раз посланець Меленевських поїхав до короля зі скаргою на паліївців 11.08.1687 р.⁸⁷ Але король нічим не зарадив, і меленівці знову залишилися без допомоги, сам на сам з озброєними козаками. 2.03.1688 р. Меленевські вкотре скаржилися королю на козацького полковника Семена Палія, що той поставив постоем у їхніх домівках козаків, які завдають їм кривди. У 1690 р. Палій створив біля Фастова своєрідну козацьку республіку. «Широкі поля засіялися збіжжям і заплодилися», — писав Палій гетьману Івану Мазепі у 1694 р. Згодом ця республіка поширилась і на Полісся. Військо Палія звільнило від поляків Коростишів та Радомисль. Річ Посполита стягнула війська, щоб вибити козаків з Фастівщини і Полісся. У відповідь Палій у 1700 р. вигнав поляків із Фастова, разом з гетьманом Самусем розбив їх під Бердичевом. Це стало закликком до повстання, яке охопило все правобережжя з такою силою, що нагадувало події Хмельниччини. Палій мав за мету вигнати поляків з усього правобережжя і передати його під владу гетьману Мазепі, об'єднавши роз'єднані частини України.

⁸⁴ Историко-статистическое описание церквей и приходовъ Вольнской Епархіи» // Составил препод. Вольнской духовной Семинаріи Н. Теодоровичъ. — Почаевъ. 1888. — С. 303.

⁸⁵ Опись актовъ книг Киевского Центрального архиву. Книга 3 // Киевская гродская записочная книга 1688 г. — К., 1878. — С. 54.

⁸⁶ ЦДДАУК, ф. 2, оп. 1, спр.12, арк. 147–149.

⁸⁷ АЮЗР. Ч. 3, т. 2. — С. 168, 172–173.

Заушська шляхта потерпала від свавілля козаків Палія і дружно виступила проти них. 20.08.1702 р. в урочищі Степанкове скликали другий з'їзд дворян київського воєводства. Насправді, це був з'їзд тільки заушської шляхти, суворо законспірований від інших дворян київського воєводства. На ньому оголосили, що згідно з наказом короля київське воєводство готове зібрати ополчення. Вибрали начальників ополчення і вирішили переслідувати в судовому порядку тих, хто не з'явиться. Надіслали королю скаргу на старосту Овруцького, що той бажає поставити під свої знамена окреме ополчення. Пред'явили позов подільському чеснику Шумлянському за його зв'язки з Палієм. Серед організаторів з'їзду був стражник Стефан Меленевський. Зібралося близько 110 депутатів, всі прізвища добре знанні в Заушші. Це Михайло, Федір, Андрій, Дем'ян Виговські; Ущатовські, Васьковські, Олександр Немирич з Олевська. 4.07.1703 р. заушські дворяни знову зібралися на з'їзд, щоб створити ополчення. З'їзд проходив під Лугинами. Шляхтичі вибрали начальників ополчення, послів на сейм, до короля, до гетьманів, а також до Палія, щоб той дозволив дворянам воєводства повернутися до своїх маєтків і дозволив їм збиратися на з'їзди. З'їзд постановив притягнути до відповідальності старосту Овруцького Потоцького за розрив єдності у воєводстві і за кривди, які він спричинив тим дворянам, котрі пішли в ополчення⁸⁸. Були делегати від ходаківського куца: організатор з'їзду стражник воєводства Стефан Меленевський; Іван Каленський; Семен, Федір, Лукаш Ходаківські; Недашківський Федір; Костянтин, Василь Данило Дідківські; Григорій, Федір, Андрій, Роман, Павло та Степан Меленевські.

Боротьба проти Семена Палія в Заушші тривала. До ополченців приєднувалися нові шляхтичі, прізвища яких ми не бачили в попередньому документі. Серед них були Бехи, Сингаївські, Левківські, Щенієвські, Макаровичі. Овруцькі дворяни піддалися на умовляння свого старости Франціска Потоцького і не приєдналися до київського ополчення, «в похід проти козаків не ходили, грабували помешкання дворян, які відправилися в похід», та звинуватили усіх дворян київського воєводства «въ причинении общественныхъ бедствий»⁸⁹. У 1706 р. овруцьким намісником був Чоповський на ім'я Ремігіан. Скориставшись тим, що майже всі дорослі чоловіки Меленевські були в ополченні, їх сусіди Чоповські за сприяння Ремігіана захопили землі Меленевських і утримували їх майже 35 років, погрожуючи заволодіти навіть Меленями⁹⁰.

⁸⁸ Там само. — С. 436, 594.

⁸⁹ Там само. — С. 541–542.

⁹⁰ Опись актовых книг Киевского Центрального архиву. Книга 27 // Киевская поточная книга 1709 г. — К., 1882. — С. 15.

Польща нарощувала воєнні сили. Мазепа, втягнутий Петром I у війну зі шведами, не зміг допомогти Палію стримати поляків. Повстання пішло на спад. Щоб визволити Україну з-під влади московського царя, Іван Мазепа уклав союз зі шведським королем, та у 1709 р. Петро I під Полтавою розбив шведські війська. Заушські дворяни зібралися на сеймик київського воеводства, на якому постановили відправити послів до Петра I, Меншикова, київського губернатора з привітанням у Полтавській перемозі і з проханням утримати російські війська від збору додаткових контрибуцій, а Палія — від захоплення маєтків шляхтичів і збору з них десятини⁹¹. Полтавський розгром і польсько-московсько-турецьке перемир'я залишили Волинь, Київщину, а з ними і все Заушшя під владою Польщі ще на довгі десятиліття.

У 1795 р. після поразки в боротьбі з Росією Польщу було викреслено з карти Європи як державу. Українські землі розподілили між собою Росія та Австрія. Перехід Київщини з-під польської під московську владу спочатку мало що змінив у суспільно-економічному становищі заушан. Але згодом стара українська аристократія, зрівняна в правах з російським дворянством, мусила задокументувати своє право на привілеї, тим більше, що такого «документування» почали вимагати і від російського дворянства, так як «дуже багато вскочило у той стан людей, що не мали до нього належно задокументованого права»⁹². У Петербурзі почала діяти так звана Герольдія, найвища державна установа, яка вирішувала належність до дворянства. «Польща впала та й вас роздавила», — писав, звертаючись до українців, Тарас Шевченко. Колись згуртовані, нехай небагаті, але з почуттям власної гідності і великої поваги один до одного, заушські шляхтичі регулярно збиралися на сеймики, рішення яких впливали на життя Речі Посполитої. При потребі шляхтичі могли добитися аудієнції у короля, який завжди зважав на їх прохання. Тепер заушські зем'яни були роз'єднані, їх голос дорівнював нулю. Ніколи більше вже ніхто не дослухався до їх бід. Державна машина великої Російської імперії розчавила їх. Безправні й беззахисні перед новими порядками, вони поодиночки мусили доводити своє шляхетство. Довести дворянське походження, то була не просто забаганка збіднілих шляхтичів, а жорстока необхідність, зумовлена рішенням Правлячого Сенату⁹³. Починаючи з 1.01.1844 р. заушські шляхтичі в трирічний термін мали довести своє дворянство. З 17.03.1847 р. записували до одноворців тих осіб, що пропустили трирічний термін з дня оголошення про відмову у дворянстві.

⁹¹ АЮЗР. Ч. 3, т. 2. — С. 717–719.

⁹² Там само. — С. 222.

⁹³ Свод Законов Российской империи. — Т. IX. — Ст. 232.

Вони мали надати додаткові докази до 1.06.1848 р., подати про себе «ревізські сказки» на звання громадян або однодворців. Після цього строку незатверджені у статусі однодворців ставали державними селянами.

Нові порядки вимагали негайної дії. Заушська шляхта довго розгойдувалася. Основна її маса, неписьменна та бідна, зі своїми старовинними звичаями і порядками, жила в небагатих родових маєтках. Але були серед них ті, хто зміг накопичити достатньо коштів, щоб дати дітям гарну освіту, а вже ті змогли пробитися на вершечок влади. Одним з них був Федір Меленевський⁹⁴ з роду Стретовичів. У 1838 р. він вступив до Київського університету Св. Володимира на юридичний факультет, але після I семестру перевівся до Харківського університету. Для цього попросив видати йому документи про дворянство⁹⁵. Після закінчення університету вже в 1848 р. Федір працював у Міністерстві Внутрішніх Справ у Петербурзі. Він, як і інші, мусив доводити своє шляхетне походження. Саме завдяки Федору ми маємо копії документів, які знищили козаки, та копію судової справи про невідданий мед. Якщо порівняти папери на затвердження у дворянстві у справах Васяновичів, Грищенків, Стретовичів, стає зрозумілим, що готувалися вони нарізно. Документи Стретовичів збирали під керівництвом і за безпосередньої участі титулярного радника Федора Меленевського. На його прохання «по указу Его Императорского Величества изъ Метрики присоединенныхъ Провинций» 14.03.1849 р. були видані завірені державною печаткою копії привілеїв Меленевських 1570–1589 рр. Та навіть Федору Івановичу знадобились довгі 5,5 років, щоб довести своє дворянство. Рід Стретовичів дуже розрісся, і необхідні були метричні свідоцтва кожного Стретовича, щоб підтвердити його належність саме до цього роду. Федір Іванович, знаючи досконало саму процедуру розгляду, найняв повіреного, і вже той збирав потрібні документи. Кожна довідка і метрична виписка були протягом кінця 1849 р. — початку 1850 р. завірені в Житомирському гродському, Радомисьському, Овруцькому повітових судах. Казенна Палата надала довідки, що Стретовичі не належать до подушного стану і що дійсно існує с. Мелені в Радомисьському повіті, с. Оленичі — в Овруцькому, с. Овсяники — в Бердичівському, с. Челковичі — в Таращанському повітах, в яких Стрето-

⁹⁴ Його родовід: Васян Мелен Миткович {Василь {Стрет і Марія Кузьмівна Дидківська {Кузьма і Ганна Дидківська {Улас і Тетяна Чоповська {Іван і Уршула Волковська {Мартин {Михайло і Ганна Стретович {Іван (нар. 14.09.1783) і Параскева {Федір (нар. 22.04.1817). У 1859 р. Федір працював старшим столоначальником III відділення Господарського Департаменту МВС у чині надвірного радника. У 1871 р., вислуживши пенсію, переїхав до Могилева. У 1879 р. він працював там мировим посередником мирового судді і дослужився до чину статського радника.

⁹⁵ ДАКО, ф. 782, оп. 1, спр. 7452, арк. 322–327.

вичі купили землі чи отримали їх за шлюбними контрактами. Федора та його батька Івана затвердили у дворянстві 14.12.1853 р.⁹⁶.

Васяновичі та Грищенки теж найняли повіреного, який спільно готував їх документи, складав їх родоводи. У них був тільки Привілей 1661 р., затверджений королем Яном-Казимиром, бо Стретовичі копіями документів з родичами не поділилися. Справа Стретовичів про дворянство на кінцевому етапі до Київського Дворянського Депутатського Зібрання вже не поверталася. Їх, окрім коліна Бориса Стретовича, затвердили у дворянстві вже в 1855 р. А папери Васяновичів та Грищенків ще довго без результату ходили між Києвом та С.-Петербургом.

17.07.1857 р. уряд призначив новий 9-річний термін для запису до *державних селян* тих осіб, яких не затвердили у дворянстві і які пропустили терміни запису в цей стан, з тим щоб тих, хто за цей дев'ятирічний термін залишився незаписаним до державних селян, вважати за волоцюг⁹⁷. Саме так трапилося з однією родиною Меленевських, які пропустили встановлений термін і не були затвержені у дворянстві. Сім'я жила в Бердичівському повіті, далеко від родичів у Меленях, тому не мала потрібних документів. Незважаючи на те, що за *майновим цензом* Меленевський Стефан Іванович, хазяїн-землероб на власній землі, був включений до списку виборців Бердичівського повіту, він за «Переписом населення 1897 р.» по Сестринівці Бердичівського повіту значився «*селянином із державних*» і був приписаний до Казатинської волості Сестринівської общини. Йому було 36 років, він був малоросом; письменною, освіту отримав вдома⁹⁸. Пізніше Стефан працював у Казатині на залізниці.

Мій прадід Федір Дам'янович Васянович-Меленевський, щоб посісти посаду звичайного писаря в Радомисльському повітовому суді, подав документи про дворянство у 1850 р., але мусив чекати «довідкову копію» про своє шляхетне походження довгих 8 років. Навіть таку низьку посаду у той час міг отримати тільки дворянин. У 1858 р. Радомисльський міський магістрат на свої чотири запити до Київського Дворянського Депутатського Зібрання отримав нарешті таку потрібну «довідкову копію» про народження Федора⁹⁹. Але ці 8 років були того варті — Федір зміг працювати на державній службі. Він не мав атестату про закінчення училища, тому тільки у 1870 р. став колезьким реєстратором. Федір більше не намагався отримати документи на дворянство. Маючи незначний

⁹⁶ Там само, ф. 782, оп. 2, спр. 57.

⁹⁷ Там само, ф. 1, оп. 295, спр. 57938, арк. 218 зв.

⁹⁸ Там само, ф. 384, оп. 4, спр. 212, арк. 209.

⁹⁹ Там само, ф. 782, оп. 1, спр. 7455, арк. 201–204.

чин, він став особистим дворянином; дворянство не розповсюджувалося на його дітей, але надало їм право навчатися в гімназіях для дітей дворян. Сини Федора закінчили Університет Святого Володимира, і один з них навіть отримав другу вищу освіту у щойно відкритому Політехнічному інституті. За статусом випускників вузів сини стали губернськими секретарями і автоматично дворянами. Старший, Костянтин, дослужився до чину надвірного радника. Рідні брати Федора, що жили в Меленях, так і залишились неписьменними.

Позитивним наслідком необхідності доводити своє дворянське походження стала зацікавленість шляхтичів історією своїх родів, ретельне складання власних родоводів. Завдяки документам, зібраним предками, мені вдалося скласти власний родовід, покоління за поколінням, починаючи з 1545 р. 15-те покоління — мій син Євген. Після відвідин Меленей, про існування яких я раніше навіть не чула, і знайомства з меленівцями, справжніми патріотами своєї малої Батьківщини, — Віктором Мойсієнком і Олександром Васяновичем — з'явилася наша спільна книжечка «Мелені і меленівці»¹⁰⁰.

З історії роду Меленевських почалося моє вивчення історії українського народу і рідного краю. Так виникла потреба і в цій роботі. Складати власні родоводи почали інші сучасні Меленевські. Я вже згадувала про селянина «із державних» Стефана Меленевського із Сестринівки. У 20-ті роки минулого сторіччя його сину видали паспорт з помилкою у прізвищі, тож він сам, а також його нащадки стали Милиневськими. Онук Стефана, Микола Павлович Милиневський (нар. 10.09.1946) теж захопився дослідженням своєї родини. Не маючи багато вільного часу, тодішній зам. проректора з наукової роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка Микола Павлович завзято працював у архівах. Вірю, що незабаром вийде і його робота про непрості долі його рідних.

Аналізуючи подальші події, не можна не згадати про польське повстання, наслідки після придушення якого зачепили і заушан. Скаржаться Меленевські (подаю документ мовою оригіналу, щоб відчуті весь розпач дописувачів): «В Указе Правительствующего Сената от 23.09.1864 года за № 54419 по Высочайшему повелению объявлено, дабы все без исключения неутвержденные окончательно во дворянстве лица, должны быть к 1.01.1865 г. записаны в подушное состояние и обложены с сего повинностями, установленными для того сословия, в которое записаны. Мы признаны в дворянском достоинстве определениями Киевского и Волын-

¹⁰⁰ *Мойсієнко В., Довгополова Л., Васянович О.* Мелені і меленівці. — Житомир, 2007. — С. 32, 39, 49.

ского Депутатских Собраний 1803 и последующих годов, и документы о нашем происхождении представлены в Правительствующий Сенат на рассмотрение 10.05.1860 г., но последовало ли в Сенате рассмотрение и окончательное утверждение, мы сведений не имеем. Между тем полиция Радомысльского уезда распорядилась ввести нас и всех наших однофамильцев-родственников в подушный оклад на том основании, что будто бы мы приходим от польской шляхты. Мы, по происхождению и языку народ Русский, православного исповедания, никто из нас, родственников и предков наших, не исповедовал иной веры, как только православную, язык наш местный малорусский, и никто из нас иного не знает, а польски не только не умеем сказать ни слова, но даже его не понимаем. Сверх того, никто из нас не принимал никакого участия в восстаниях против природного нашего русского правительства. [...] Поэтому мы, как русские душой и верой, всеми чувствами и помышлениями теперь в крайнем недоумении, должна ли быть применена к нам сила и действие сказанного Высочайшего повеления о правах лиц, доказывающих дворянское происхождение от бывшей польской шляхты»¹⁰¹. Це питання для Меленевських було вирішено позитивно. А що стосується затвердження їх у дворянстві, то тільки деякі заможні Меленевські довели своє шляхетне походження, тому що за найменшої помилки у документах справи поверталися до Києва. Дуже багато помилок було у «Ревізьких сказках». Наприклад, подвійне ім'я за метрикою «Іван-Павло Стретович» було записане як Іван. Щоб підтвердити, що Іван-Павло та Іван — одна і та ж особа, справа розглядалась у суді з опитуванням свідків. Іван Стретович, свідок в цій справі, розповів, що він брав участь у народному переписі населення 1834 р. як збирач ревізьких сказок, і повідомив, що батько Івана-Павла, київський субделегат Дем'ян Стретович, що в 1775 р. був затверджений на посаду новгородського земського регента у Чернігівське воєводство, разом з сином виїхав із села. Це було давно, і Іван Стретович не знав, як того було вказано в метриці, тому і записав у «сказки» Івана-Павла по-вуличному Іваном. А інших, які в «сказках» зазначені як мертві, а насправді були живі, то він казав внести їх у «сказки». Але так як він був неписьменний, то не міг перевірити, що записували укладачі тих сказок, що були «люди пришлі, зі сторони, яких вони ніколи до того не бачили і не знали».

За найменших помилок документи повертались; внаслідок бюрократичних зволікань не дотримувались затверджені Сенатом строки подання документів, і тому справи в Сенаті вже не розглядалися зовсім. Також потрібні були значні кошти для ведення справ, а зайвих грошей бідна

¹⁰¹ ДАКО, ф. 1, оп. 295, спр. 57938, арк. 5, 9.

шляхта не мала. Тому значна кількість Меленевських відмовилась від подальших спроб довести своє дворянство і згодом була зарахована до стану міщан. Така ж доля спіткала інших зауських зем'ян — Недашківських, Ходаківських і Білошицьких. За Л.І. Похилевичем, який досліджував Радомисльський повіт, вони теж стали міщанами.

Але була одна справа, яка зачепила весь великий рід Меленевських, об'єднавши одних меленівців проти інших. Суперечки тривали майже 85 років; крапку у цій справі поставили тільки у 1874 р. Вище згадувалась «земля за Товстою Волокою», стародавнє *Хотиневське селище*, куплене Василем Тупачоловським у 1576 р., де знаходився колись «червоний камінь біля річки Липовки, під яким Василя і поховали». Ці землі і *сільце Тупачовку* Меленевські покинули у роки Хмельниччини; тоді ж його зайняли селяни Войнаровського із Шершнівського маєтку. Вони перейменували Тупачовку на Соболівку. У 1765 р. власник с. Дубровка Андрій Дубровський викупив у Войнаровського Шершнівський маєток. На той час у Соболівці було 13 дворич. Будучи гродським Житомирським суддею та цивільним і військовим комісаром Овруцького повіту, Дубровський у 1769 році узаконив своє володіння землями Меленевських, але ті почали відстоювати права на свої землі у судах. Дубровські погодилися на Третейський Суд. У травні 1791 р. суд прийняв рішення повернути Меленевським землі, але це не було виконано — за участь Дубровського у першому польському повстанні 1794 р. Шершнівський маєток конфіскували до казни¹⁰². Пізніше ці землі, частина з яких належала Меленевським, віддали князю Михайлу Ларіоновичу Кутузову. І вже з ним, починаючи з 1797 р., судилися Меленевські¹⁰³. Судові справи нащадків князя Голеніщева-Кутузова Смоленського проти дворян Меленевських за землі Шершнівського маєтку та за землі в Меленях 1839–1858 рр. налічують 1604 сторінки¹⁰⁴. Спадкоємці Кутузова, не витримавши судової тяганини, передали зауські маєтки до казни. У 1859 р. селяни казенного маєтку Хотинівки, щоб не переходити до нових хазяїв Меленевських, у судових суперечках за Хотинівку доводили, що колись справді «частина землі в кількості 2 уволок предком їх Новаком закладена, а не продана, Василю Меленю за 30 коп грошей». І цю справу Меленевські виграли, бо вже у ХІХ ст. були розкопані кургани, насипані ще в ті далекі часи, які встановлювали межі між маєтками. Тоді ж знайшли і закопані в курганах межові стовбці¹⁰⁵. Загалом, Меленевські відстоювали право на свої землі

¹⁰² ЦДІАУК, ф. 486, оп. 1, спр. 15494.

¹⁰³ Там само. — Спр. 271.

¹⁰⁴ Там само. — Спр. 7616, 7617.

¹⁰⁵ ЦДІАУК, ф. 491, оп. 45, спр. 176.

більше, ніж два століття, з 1663 по 1874 роки. І тільки у 1874 р. за рішенням Сенату Меленевським повернули 5452,99 дес. землі¹⁰⁶.

Про боротьбу, що точилася навколо цих земель, дізналися Меленевські, які давно виїхали з рідного дому на Волинь. Вони теж претендували на угіддя колишнього Шершнівського маєтку. Народжені по лінії молодшого сина Василя Тупачоловського Богдана, а саме: Корнієнки, Рашки та Самійленки, були давно визнані Сенатом дворянами і записані до Волинської Дворянської книги. 7.12.1871 р. їх представники подали спільну заяву до Київської Палати Карного і Громадянського судів з проханням присудити кожному з трьох родів по 2240 дес. землі, встановити на місці за допомогою землеміра межові знаки і скласти план¹⁰⁷. Їх клопотання розглядалось 28.11.1874 р. у Правлячому Сенаті. Корнієнкам, Самійленкам і Рашкам відмовили у виділенні так званої «нової землі», так як вони жили у Волинській губернії і «старої», тобто успадкованої землі, в Меленях вже не мали, бо ті землі їхні предки давно продали. Твердження Грищенків і Стретовичів, що нібито Корнієнки, Рашки і Самійленки є самозванцями і ніякого відношення до роду Меленевських не мають, Сенат не підтримав, а навпаки підтвердив їх належність до роду Меленевських, тому що Корнієнки, Рашки, Самійленки надали всі потрібні документи і власні родоводи. Мешкаючи на Волині, вони зберегли пам'ять про своїх предків, і тому змогли довести своє шляхетне походження. Вони були занесені до «Дворянської книги Волинської губернії».

Початок роду Корнієнків-Меленевських:

1 покоління. Васян Мелен Миткович (1); його син Богдан (2).

2 покоління. Богдан (2), його сини: а) Михайло; б) **Кирило** (3).

3 покоління. **Кирило** (3), дружина Агафія Недашківська; їх син Потап (4).

4 покоління. Потап (4), дружина Ганна Каленська; їх син Корній (5).

5 покоління. Корній (5), дружина Мар'яна Виговська; сини: Іван (6), Самуїл.

6 покоління. Іван (6), дружина Софія Ледухович, сини: Стефан (8), Василь (9).

¹⁰⁶ 5452,99 дес. землі: під болотами — 141,54; лісів — 4060,95; непридатних — 23,14; чагарників — 3,91; присадибною — 20,8; орної — 706,71; сіножатей — 481,61; пасовищ — 14,26.

¹⁰⁷ ЦДАУК, ф. 486, оп. 1, спр. 15494 / Шершнівський маєток до цих подій мав 18283,68 дес. землі, тому таке велике відчуження земель викликало повне перепланування сіл і хуторів, що залишилися в його складі. Так, село Новаки з Хотинівкою утворили одне село, яке ділилося невеличкою галявиною на дві рівні частини.

7 покоління. Стефан (8), дружина Ганна, сини: Василь (10), Іван (11), Самійло (12), Олександр (13), Йосип (14).

8 покоління. Василь (10), його дружина Єва Ходаківська; Іван (11), його дружина Ганна Левківська; Самійло (12), його дружина Мар'яна Дідківська; Олександр (13), перша дружина Анастасія Підгорецька, друга — Софія Юлович. Йосип (14), його дружина Гелена Васьковська.

Додаток 1.

РОДОВІД ВАСЯНОВИЧ-МЕЛЕНЕВСЬКИХ (одна з гілок)

1-ше покоління. ВАСЯН Мелен Миткович, зем'янин. Згад. в документах 1545, 1553 рр. Власник Меленей та частини Васьковичів, де і жив з молодшими синами. У 1545 р. вони мали у с. Васьковичі 5 димів і володіли приблизно 20 га землі (1 служба). Його діти: Василь, Кузьма, Яків, Устин, Богдан Митковичі.

2-ге покоління. Василь Меленевич-Тупачоловський, зем'янин. Власник с. Меленевичі і Тупачоловської землі; мешкав у с. Ходаки, відносився до київського замку. Згадується у 1561, 1569, 1570, 1586 рр. Його дружина — *Анастасія Ходаківська*; їх діти: Агапон, Семен, Стрет, Агафія.

Богдан Миткович Меленевич; його сини: 1. Михайло. 2. Кирило {*Потан* {Корній {Іван. Від Корнія походять *Корнієнки-Меленевські*.

3-тє покоління. МИХАЙЛО Васянович-Меленевський. Згадується в документах 13.02.1635. Його дружина — Марія Булдасова Стартільська Злотницька. Їх дочки: Раїна, дружина Якова Пашинського; Марія, дружина Лук'яна Багриновського.

Їх сини: 1) ДАМ'ЯН; Від *Дам'яна* пішли *Васяновичі-Меленевські*.

2) Самуїл {Андрій, Іван, Данило. Від *Самуїла* пішли *Самойленки-Меленевські*.

3) Павло {Самійло {Григорій, Іван, Федір, Йосип, Данило. Від *Самійла* походять *Рашки-Меленевські*.

4-те покоління. 1) ДАМ'ЯН Михайлович Васянович-Меленевський (згад. в 1661, 1663 рр., заповіт 25.10.1682 р.). Його 1-а дружина — Авдотія Сингаївська. Їх сини: Григорій, ФЕДІР, Микола. Його 2-а дружина — Настасія Кернозицька (згад. в 1682 і 1690 рр.).

5-те покоління. ФЕДІР Дам'янович Васянович-Меленевський. (згод. в 1682 і 1732 рр.). Його сини: ІВАН, Андрій.

6-те покоління. ІВАН Федорович Васянович-Меленевський. (згод. в 1782 г.). Його сини: ВАСИЛЬ, Захарій.

7-ме покоління. ВАСИЛЬ Іванович Васянович-Меленевський (? — 1791). Його сини: ОЛЕКСАНДР, Федір.

8-ме покоління. ОЛЕКСАНДР Васильович Васянович-Меленевський (1754?–1804). (згод. в 1791, 1795 рр.). Його дружина — Тетяна (1757? – ?). Їх сини: 1. ГРИГОРІЙ (1776?–1804); 2. Семен (нар. 23.10.1779 р.); 3. Іван (нар. 30.06.1798 р.).

9-те покоління. ГРИГОРІЙ Олександрович Васянович-Меленевський. Його 1-а дружина — Єфросинія /померла до 1813 р./. Їх син: ДАМ'ЯН. Його 2-а дружина — Марфа (1784– ?). Їх діти: Іван (1912.01.1814– ?), Уляна (1819– ?).

10-те покоління. ДАМ'ЯН Григорович Васянович-Меленевський (1.11.1798 — до 1841). Його дружина — Ксенія Антонівна Завадська із Белошицьких (1799–9.01.1860). Їх діти: Антон (липень 1826– ?), Семен (13.02.1828– ?), ФЕДІР (14.05.1830–23.01.1912), Марфа (8.07.1837– ?).

11-те покоління. ФЕДІР Дам'янович Васянович-Меленевський (14.05.1830–23.01.1912). Його дружина — Євдокія Федорівна Шевченко (? –9.01.1892). Їх діти: 1) Меланія (16.12.1860–29.06.1861); 2) Василь (26.04.1863–13.12.1863); 3) Костянтин (15.04.1864– ?); 4) Діонісій (25.02.1866–16.04.1867); 5) ОЛЕКСАНДРА (9.03.1868–05.03.1937); 6) Сергій (22.9.1870–27.9.1870); 7) Марія (20.09.1871 — після 1940); 8) Олена (16.04.1874–12.05.1874); 9) Олексій (22.03.1878–16.11.1919); 10) Ганна (30.05.1880–20.07.1960); 11) Василь (23.12.1882–25.10.1883); 12) Неоніла (5.10.1884– ?). Костянтин у 1895 р. одружився з Людмилою Матвіївною Бутовською. У 1922 р. злодії вбили Людмилу у власній київській квартирі на вул. Воздвиженській, 24. Олексій у 1905 р. одружився з Марією Вуколовною Молчановою. У 1908 р. у них народився син Лев, у 1912 р. — дочка Ольга. Чоловіком Ганни був Карпо Федорович Григор'єв, помер від тифу в 1919 р.

12-те покоління. ОЛЕКСАНДРА Федорівна Григор'єва (9.03.1868–05.03.1937). Її чоловік — РОМАН Олексійович Григор'єв (1861– ?). Остання згадка про нього — 7.07.1919 р. Їх дочки: Марія (10.09.1909–22.07.1982); ЄВГЕНІЯ (9.02.1911–5.01.1988).

13-те покоління. ЄВГЕНІЯ Романівна Григор'єва (21.02.1911–05.01.1988). Чоловік — Андрій Гоп. Їх дочка — ЛЮДМИЛА, нар. 5.01.1948.

14-те покоління. ЛЮДМИЛА Михайлівна Довгополова. Чоловік — Станіслав Георгійович Вержбовський (1.11.1938–22.03.1991). Син — ЄВГЕН, нар. 15.06.1981.

REFERENCES

1. Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho uriadu 1605 roku / Pidhot. Do vyd. V. Nimchuk // Dilova mova Volyni i Naddniprianschyny KhVII st. — K., 1981. [in Ukrainian].
2. Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho uriadu 1611 r. / Uporiadnyky Matviienko A., Mojsiienko V. — Zhytomyr, 2002. [in Ukrainian].
3. Arkhyv Yuho-Zapadnoj Rossyy, yzdavaemyj Vremennoj Komysseye dlia razbora drevnykh aktov. — Kyiv, Ch. 3, t. 6. 1914. [in Russian].
4. Arkhyv Yuho-Zapadnoj Rossyy, yzdavaemyj Vremennoj komysseye dlia razbora drevnykh aktov Kyiv, 1888. Ch. 7, t. 1. — S. 588. [in Russian].
5. Mojsiienko V., Dovhopolova L., Vasianovych O. Meleni i melenivtsi // Zhytomyrshchyna–Volyn. — Zhytomyr, 2007. [in Ukrainian].
6. Hrushevs'kyj M. Istoriiia Ukrainy-Rusy. T. 4. — K.: Naukova dumka, 1993. [in Ukrainian].
7. Hrushevs'kyj M. Istoriiia Ukrainy-Rusy. T. 9. Knyha 2 (roky 1654–1657). — K.: «Naukova dumka», 1997. [in Ukrainian].
8. Ystoryko-statystycheskoe opysanie tserkvej y prykhodov' Volynskoj Eparхий / Sostavyl prepodavatel' Volynskoj dukhovnoj Semynarij N.Y. Teodorovych'. — Pochaev', 1888. [in Russian].
9. Metryka Vialikaha Kniastva Litouskaha: Kniha zapisau 28 (1522–1552) / Padrykht. V. Mianzhynski, U. Sviazhynski. — Minsk: 2001.
10. Metryka Vialikaha Kniastva Litouskaha: Kniha zapisau 30 (1522–1552) / Padrykht. V. Mianzhynski, U. Sviazhynski. — Minsk, 2001.
11. Metryka Vialikaha Kniastva Litouskaha (dali — Metryka VKL): Kniha zapisau 44 (1559–1566) / Padrykht. A.I. Hrusha. — Minsk, 2001.
12. Polotskые hramoty XIII — nachala XVI vv. Vyp. II / Sostavytel' d.y.n. A. Khoroshkevych. Otv. Redaktor d.y.n. A. Zymyn. — Moskva, 1978. — S. 170 // Tam zhe, vyp. IV. — Moskva, 1988.
13. Pokhylevych L. Skazanyia o naselennykh mestnostiakh Kyevskej hubernyy. — K. Typohrafyia Kyevo-Pecherskoj Lavry, 1864.
14. Russkaia ystorycheskaia byblyoteka, yzdavaemaia Arkheolohycheskoiu komysseyeu T. 27. — Sankt Peterburh, 1910.
15. Rus'ka (Volyns'ka) metryka. Rehesty dokumentiv Koronnoi kantselarii dlia ukrains'kykh zemel' (Volyns'ke, Kyivs'ke, Bratsslavs'ke, Chernihivs'ke voievodstva),

1563–1673 / upor. H. Boriak, H. Vajs, K. Vyslobokov, L. Demchenko, P. Kennedy
Hrimsted, V. Kravchenko, N Yakovenko. K., 2002.

16. Hryshenko S., Mojsiienko V. Meleni / Stepan Hryshenko. Viktor Mojsiienko. Istoryko-linhvistychnyj narys. B-ka istoryko-filolohichnoho zbirnyka «Volyn' — Zhytomyrschyna». № 3. — Zhytomyr: «Avzhezh!», 1998. [in Ukrainian].

17. Yakovenko N. Ukraina arystokratychna / Yakovenko N. // Na perelomi. Istoriiia Ukrainy v prozovykh tvorakh ta dokumentakh. — K.: Ukraina, 1994. [in Ukrainian].

18. Yakovenko N. Ukrains'ka shliakhta z kintsia XIV– do seredyny XVII stolittia. Volyn' i Tsentral'na Ukraina. — K.: Chasopys «Krytyka», 2008. [in Ukrainian].